

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΕΛΕΧΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

I. ΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ

Αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, αἱ δποῖαι ἔγεννήθησαν ἀπὸ τὸ ἔμφυτον «πάθος τοῦ θαυμάζειν» ώδηγησαν βαθμηδὸν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, αἵτινες ἀναγνωρίζουν τὴν φιλοσοφίαν ως *alma mater*.

Τὸ πρῶτον ἐπὶ εύρωπαῖκοῦ ἐδάφους ἵδρυθὲν Πανεπιστήμιον δέον νὰ θεωρηθῇ ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος. Αὕτη ἀπετέλει θίασον λατρείας τῶν Μουσῶν, θεραπεύοντα τὴν γνῶσιν. Ἐν αὐτῇ ἐπαγιώθη ἀνωτάτη παιδευτικὴ ζωὴ διαρκέσασα ἀπὸ τοῦ 387 π.Χ. μέχρι τοῦ 529 μ.Χ. μὲ μαθήματα διδασκόμενα τὴν Φιλοσοφίαν, τὰ Μαθηματικά, τὴν Ἀστρονομίαν καὶ τὴν Φυσικήν. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ συγκρότημα κτηρίων εἰς ίδιον κτῆμα κληροδοτηθὲν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος. Εἶχεν οἰκονομικὴν ἀνεξαρτησίαν αὐξηθεῖσαν δι' ἀλλεπαλλήλων δωρεῶν καὶ κληροδοσιῶν. Ἐκάστοτε δῷζετο δ σχολάρχης παρὰ τῶν συμφιλοσοφούντων ἑταῖρων. Ἡ αὕτοτέλεια ἥτο γνώρισμα τῆς ἐν αὐτῇ διδασκαλίας, δι' ὃ δτε ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπεβλήθησαν περιορισμοί, προετλημησεν δ τελευταῖος σχολάρχης Δαμάσκιος νὰ κλείσῃ τὸ ἵδρυμα καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Περσίαν.

Ὑπὸ ἔποψιν δργανισμοῦ καὶ τρόπου ἐρεύνης περισσότερον πρὸς τὰ σημερινὰ Πανεπιστήμια ἐπλησίαζε τὸ Λύκειον, δηλαδὴ ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ Ἀριστοτέλους, διότι αἱ περιοχαὶ γνῶσεως ἡρευνῶντο ἐπὶ τῇ βάσει αὐστηρῶς ἐμπειρικῶν δεδομένων, μὲ ἀπαλλαγὴν ἐκ δογματισμῶν καὶ μυθικῶν στοιχείων, ἔστω καὶ συμβολικῶς χρησιμοποιουμένων. Αἱ ἐρευναὶ διεξήγοντο ὑπὸ πλειόνων προσώπων καθοδηγουμένων ὑπὸ τοῦ σχολάρχου. Οἱ παλαιοὶ εύδοκιμήσαντες μαθηταὶ ἤσκουν τὸ ἔργον τῶν σημερινῶν βοηθῶν καὶ ἐπιμελητῶν. Ὑπ' αὐτῶν συνετάσσοντο «συλλογαὶ», φυσικαὶ, βιολογικαὶ, ιστορικαὶ, φιλολογικαὶ, πολιτειολογικαὶ καὶ ἄλλαι. Ἀκόμη καὶ «ἀνατομαὶ» ζώων καὶ ἐντόμων ἔγινοντο πρὸς ἐμπειρικὴν διάκρισιν τῶν εἰδῶν. Ἡ σχολὴ

τοῦ Ἀριστοτέλους ἐμφανίζεται δρῶσα ὡς Ἰδρυμα ἀπὸ τοῦ 335 π.Χ. μέχρι τοῦ 270 μ.Χ.

Τὸ ὑπόδειγμα τῶν δύο τούτων ἀνωτάτων Ἰδρυμάτων τῶν Ἀθηνῶν θὰ μιμηθῶσιν ἔπειτα ἡ Ἀλεξανδρεία καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις. Τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας θὰ δργανωθῇ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Λυκείου ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων. Τὸ Πανδιδακτήριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως θὰ Ἰδρυθῇ τῷ 424 μ.Χ. ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' τῇ φροντίδι τῆς ἐξ Ἀθηνῶν καταγομένης καὶ φιλοσοφικῶς πεπαιδευμένης συζύγου του Ἀθηναῖδος ή Εύδοκίας κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ἀκαδημίας¹. Τοῦτο βραβύτερον κατέστη δ τύπος, καθ' δν Ἰδρύθησαν τὰ Δυτικοευρωπαϊκὰ πανεπιστήμια, δι' δ καὶ τὸ δνομα Ἀκαδημία μὲ δλα τὰ παράγωγα δνόματα, ἀκαδημαϊκὸς πολίτης, ἀκαδημαϊκὴ σπουδαί, ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία, ἔλκει ἐκ τῆς Ἀθηναϊκῆς ρίζης τὴν ἀρχήν.

Ο βυζαντινὸς ἔξαρχος τῆς Ραβέννης ὑπῆρξεν δ πρῶτος μεταφυτεύσας εἰς τὴν δύσιν τὸν κανονισμὸν τοῦ Πανδιδακτηρίου, Ἰδρύων περὶ τὸ 1000 μ.Χ. ἐν Bologna Νομικὴν σχολὴν καὶ ἐν Salerno Ιατρικὴν σχολὴν. Ταύτας ἡκολούθησε τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων περὶ τὸν δωδέκατον αἰώνα, τὸ δποῖον περιέλαβεν δλους τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν καὶ δνομάσθη Universitas. Τὸ δνομα χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν τοῦ συνόλου τῶν εἰς σύλλογον (collegium) δργανωμένων καθηγητῶν καὶ σπουδαστῶν κατὰ σχολάς, μὲ τὴν πληρεστέραν δνομασίαν Universitas magistrorum et scholarium. Χρησιμοποιεῖται δμως καὶ πρὸς δήλωσιν τοῦ συνόλου τῶν κλάδων σπουδῶν, Universitas litterarum.

Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων λαμβάνει χώραν κατὰ πρῶτον ἡ τυπικὴ διάκρισις πέντε σχολῶν. Εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν διδάσκεται ἡ Σχολαστικὴ Φιλοσοφία καὶ Φιλολογία (Litterae), εἰς τὴν Θεολογικὴν ἡ Βίβλος καὶ ἡ κατήχησις, εἰς τὴν Ιατρικὴν τὰ συστήματα τοῦ Ἰπποκράτους, τοῦ Γαληνοῦ καὶ τοῦ Avicenna, εἰς τὴν Νομικὴν τὸ Jus canonicum καὶ τὸ Corpus juris civilis καὶ εἰς τὴν Φυσικὴν αἱ Scienciae αἱ ἐκ τοῦ quadriūm ἀναπτυχθεῖσαι. Ἐντὸς ἐνδὸς αἰώνος τοὺς Παρισίους ἡκολούθησαν τὸ Oxford καὶ Cambridge, ἔπειτα δὲ τὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης. Εἰς τὴν Ἀμερικανικὴν ἡπειρον περὶ τὸ 1636 Ιδρύεται πρῶτον τὸ τοῦ Harvard εἰς τὴν Massachusetts τῆς τότε Ἀγγλικῆς Ἀμερικῆς. Τοῦτο δργανώνεται κατὰ ἀγγλικὸν πρότυπον, αὐξανόμενον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ιδιοτυπιῶν ζωῆς τοῦ νέου κόσμου.

Η θεμελίωσις τῶν Πανεπιστημίων ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ διατηρεῖ τὴν ἡδη ἀπὸ τῆς κλασσικῆς περιόδου αὐτονόητον ἐλευθερίαν

1. Παράβ. ἀνωτ. σελ. 33 - 34.

περὶ τὰς διδασκομένας ἴδεας. ‘Ως πρὸς τὴν διοίκησιν τὰ ἔδρυτικὰ Ἑγγραφαὶ ἑκάστου περιεῖχον ἀνεξαρτησίαν ἔναντι τῶν τοπικῶν ἀρχόντων, χορηγουμένην ἀπ’ εὐθείας ὑπὸ τοῦ Πάπα. Ἡ ἀνεξαρτησία ἐπεζητεῖτο καὶ διὰ τὴν οἰκονομικήν των ὑπόστασιν, δι’ ὃ ἂμα τῇ συστάσει των ἐπροικοδοτούμενοι διὰ δωρεῶν κτημάτων, εἴτε ὁρισμένων φόρων, ὅστε νὰ μὴ ὑπόκεινται εἰς ταλαντεύσεις διὰ τὴν συντήρησιν των κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου των. Κατ’ ἐξοχὴν δύμας ἡ αὐτοτέλεια ἀνεγνωρίζετο εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν καθηγητῶν, εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ προγράμματος διδασκαλίας καὶ ἔρευνῶν, ὡς καὶ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τῶν φοιτητῶν πρὸς φοίτησιν καὶ ἔξετάσεις.

Σηκοπὸς τῆς πανεπιστημιακῆς σπουδῆς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν νεωτέρων χρόνων δρίζεται ἡ ἐκμάθησις τῶν γνώσεων ἑκάστου ἐπιστημονικοῦ κλάδου, ἡ ἀσκησις εἰς τὴν μέθοδον τοῦ ἐπιστημονικῶς ἔργαζεσθαι καὶ ἡ ἀπόκτησις ἐπιστημονικοῦ ἥθους.

Ἡ ἐκμάθησις τῶν ἥδη γνωστῶν διακριβώσεων παρέχεται διὰ τῆς εἰς βάθος διδασκαλίας ὁρισμένων περιοχῶν τοῦ κλάδου καὶ διὰ τῆς ικανώσεως τοῦ φοιτητοῦ νὰ ἀναζητῇ αὐτενεργῶν, ἵνα μελετᾷ, δοσαδὲν ἔχει διδαχθῆ.

Ἡ ἀσκησις εἰς τὴν μέθοδον τοῦ ἐπιστημονικῶς ἔργαζεσθαι ἐπιτελεῖται εἰς φροντιστήρια (*seminaria*) καὶ ἔργαστηρια.

Ἡ διαμόρφωσις ἥθους ἐπιστημονικοῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν γένεσιν τῆς συνειδήσεως πρὸς ἀνιδιοτελῆ ἔρευναν τῆς ἀληθείας ἀφ’ ἐνδοῦ καὶ εἰς τὴν ἡθικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐπιστήμονος, δοτις δέον νὰ ἐμφανίζῃ βίον ἀξιοπρεπῆ.

Τὸ ἀνώτατον δύμας ἴδειδες τὸ μεταδιδόμενον εἶναι ἡ γνῶσις χάριν τῆς γνώσεως, πέρα παντὸς ὑπολογισμοῦ ὡφελείας. Τὸ πνεῦμα τοῦτο εἶναι τὸ κινοῦν τοὺς ἔρευνητάς, τόσον τῶν πνευματικῶν δοσῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἵνα ἀφιερώνουν δλην τῶν τὴν ζωὴν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐπιστήμης. Μία κλίσις ἔμφυτος εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἀφοσίωσιν δλοκλήρου ζωῆς εἰς τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μία προπαϊδεία.

Τὸ ἐπιστημονικὸν ἥθος ἔγκειται εἰς τὸν ἀπόλυτον σεβασμὸν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ δροῦ καὶ τὸν ἀγῶνα δι’ ἀποκάλυψίν του. Ἡ Πανεπιστημιακὴ σπουδὴ δέον νὰ διανοίγῃ εἰς τὸν σπουδάζοντα δρίζοντας εὐρυτάτους εἰς τὴν ψυχὴν του, οἱ δποῖοι νὰ τὴν ἀνυψώνουν καὶ τὴν ἔξευγενίζουν. “Οχι μόνον κατὰ τὴν παροχὴν τῶν ἐγνωσμένων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὑπόδειξιν τῶν περιοχῶν τῆς ἀγνοίας μας μορφώνεται ἡ σκέψις του καὶ κινητοποιεῖται πρὸς δύο κατευθύνσεις” πρὸς τὸ νὰ περιστέλλεται πᾶσα ἐπαρσις ἐκ πραγματοποιηθέντων ἐπιτευγμάτων.

λόγῳ τῆς ἑκτάσεως τῆς ἀγνοίας μας, καὶ νὰ κεντρίζεται ἀδιακόπως ἢ ἀναζήτησις λύσεων διὰ τὰ δυνάμενα νὰ γνωσθοῦν.

'Η ύπόδειξις τῶν προβλημάτων, ἔστω καὶ ἀλύτων, δὲν παραλείπεται. Ἐπανατονίζεται σήμερον ἡ λεγομένη «ἀπορητικὴ μέθοδος» τοῦ Ἀριστοτέλους, ποὺ μᾶς πάρεδωσε μὲ τὸ σύγγραμμά του «Προβλήματα». Ὁ προβληματισμὸς τοῦ νέου ἐπιστήμονος ἀποτελεῖ βασικὸν στοιχεῖον καταρτίσεως του.

Πάντα ταῦτα διεγείρουν τὴν δύναμιν διὰ μόχθον καὶ προσπάθειαν πολυετῆ, διὰ συνέχισιν τῆς ἐρεύνης πέρα παντὸς ὑπολογισμοῦ. Παραλλήλως γνωρίζει ὁ σπουδάζων ὑποδείγματα ἀνωτέρων προσωπικοτήτων ἔργαζομένων μετριοφρόνως, ἀνιδιοτελῶς καὶ μὲ αὐτοθυσίαν. Βλέπει νὰ τοῦ παρέχωνται πρότυπα ζωῆς πρὸς μίμησιν· ὅκομη καὶ ἐὰν δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐρευνητής, ἀλλ' ἐπιστήμων ἐπαγγελματίας.

*Η ἐπίτασις τῆς εἰδικεύσεως ὅμως κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν ἐπέφερε μίαν ἀσάφειαν περὶ τοὺς σκοπούς, ἡ δποία ζητεῖται νὰ παραμερισθῇ. "Ἐνεκα τῆς διακρίσεως πλήθους εἰδικοτήτων ἀφίνεται ἡ ἐντύπωσις, διὰ ἡ ἀλήθεια τεμαχίζεται εἰς χιλιάδας μορίων. Ὁ κίνδυνος ἐκ τοῦ τεμαχισμοῦ τούτου βαθμηδὸν ἀποβαίνει καταθλιπτικὸς καὶ θὰ ἐπιτείνεται, ἐὰν δὲν ἀκροασθῶμεν τὴν ἐπιστήμην ὡς ἐνιαίαν παρόρμησιν πρὸς κατανόησιν τοῦ κόσμου, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ τρόπου τοῦ ζῆν.

*Η αὕτης αὕτη εἰδικεύσεως γεννᾷ καταπιεστικὸν περιορισμὸν τοῦ πνευματικοῦ δρίζοντος, κατ' ἔξοχὴν ἔκδηλον εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀπολύτου λογικισμοῦ, τοῦ βοηθοῦντος μὲν τὰς φυσικὰς ἐρεύνας λόγῳ τῆς βραχυλογίας του, ἀλλὰ κολοβώνοντος τὰς ἄλλας δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Ἀσκουμένη ὡς ἀνώτατον ἰδεῶδες ἡ εἰδίκευσις δδηγεῖ εἰς ἀτροφίαν ἄλλων ἐμφύτων στοιχείων τῆς συνειδήσεως, λόγῳ τῆς μὴ ἀσκήσεώς των ἐπαρκῶς.

Βεβαίως ὑπάρχει μονίμως ἡ διάκρισις τῶν δύο παραλλήλων τύπων, τοῦ ὀφελιμιστοῦ ἐρευνητοῦ, τοῦ ἀποβλέποντος εἰς πρακτικὰς ἐφάρμογάς τῶν διακριβώσεων καὶ τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ, τοῦ ἀσκοῦντος τὴν ἐρευναν χάριν τῶν ἐξ αὐτῆς βιωμάτων, ἀναλόγων πρὸς τὰ τοῦ καλλιτεχνου καὶ ἀναζητοῦντος εὑρυνσιν τῆς αὐτογνωσίας καὶ κοσμογνωσίας ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς ἐπιστημονικῆς προσπαθείας. Τὸ αἴτημα ὅμως ἵκανώσεως παντὸς ἀκολουθοῦντος ἀνωτάτας σπουδᾶς πρὸς διαμόρφωσιν φωτισμένης κοσμοθεωρίας καὶ βιοθεωρίας εἶναι διαρκές. Τούτο ὀδήγησεν εἰς τὴν κατάδειξιν τρόπων οἰκειώσεως τούτων διὰ γενικῶν μαθημάτων, παρὰ τὰ τῆς εἰδικότητος, καὶ διὰ πλουσίας ἀκαδημαϊκῆς ζωῆς.

Τὰ γενικὰ μαθήματα, εἰσαχθέντα ἡδη κατὰ τὴν πρώτην διαμόρφωσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων ώς *studium generale* περιελάμβανον τὰς βασικὰς ἀρχὰς τοῦ κλασσικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πνεύματος. Κατὰ τὸν 18ον αἰώνα ὑποκατεστάθησαν δι’ ἀπαιτήσεως μιᾶς φιλοσοφικῆς προπατιδείσεως τῶν σπουδαστῶν διδασκαλίας τῶν κλάδων. Κατὰ τὸν 19ον αἰώνα δύμως τὸ πνεύμα τοῦ θετικισμοῦ ἐζήτησε τὴν ἀπαλλαγὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀσκησιν τῶν νέων ἐπιστημόνων μόνον εἰς τὴν θετικὴν ἔρευναν, τὴν ἀπηλλαγμένην παντὸς ἀξιολογικοῦ προσανατολισμοῦ. Ἰδεωδεῖς ἐτέθη, δτὶ δ σπουδάζων ἔδει νὰ ἐπιδίδεται μόνον εἰς **καθαρὰν ἐπιστήμην** καὶ νὰ ἀδιαφορῇ δι’ ἄλλας τάσεις κοινωνιολογικάς, θρησκευτικάς, πολιτικάς.

Τὰ συμβάντα δύμως τοῦ αἰώνος μας, καθ’ ἃ οἱ ὀπαδοὶ τῆς καθαρᾶς ἐπιστήμης εἰς τὰ δλοκληρωτικὰ καθεστῶτα διδασκαλίας, ἔρυθρά, φαιοχίτωνα καὶ μελανοχίτωνα, διετάσσοντο νὰ ὑπηρετοῦν ἐξάλλους σκοπούς τυχοδιωκτῶν καὶ ἴδεολογίας τυραννικὰς μεσαιωνικῆς μορφῆς, ἐγέννησαν μίαν ἀφύπνισιν καθολικὴν καὶ ἀπαλτησιν, διπλαὶς ἡ εἰδικὴ σπουδὴ συμπληροῦται διὰ μιᾶς γενικῆς καταρτίσεως, διστε οἱ νέοι ἐπιστήμονες νὰ ἔχουν δχι μόνον ἐπιστημονικὴν σκέψιν τοῦ κλάδου των, ἀλλὰ καὶ ἴκανότητα πρὸς δρθῆν ἀξιολόγησιν, προσωπικὴν καὶ κοινωνικήν, διστε νὰ λαμβάνουν μίαν σαφῆ θέσιν εἰς τὰ γενικώτερα προβλήματά τῆς συγκεκριμένης ζωῆς καὶ νὰ εἰναι πράγματι ιθύνοντα καὶ οὐχὶ ρυμουλκούμενα ἄτομα.

Δὲν ἐπιτρέπεται ἀδιαφορία ἔναντι τῆς διεσπασμένης συνειδήσεως, λόγῳ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ πνεύματος τῆς εἰδικεύσεως εἰς τοὺς ἀκολουθούντας ἀνωτάτας σπουδάς. Ἀξιολαγικὴ οὐδετερότης τοῦ ἐπιστήμονος νοεῖται ως πτῶσις ἐκ τῆς ὑψηλῆς θέσεως, εἰς τὴν αἵγενεα συνήθισαν νὰ τὸν θεωρῶσιν. Τὸ λειτούργημα τοῦ ἐπιστήμονος ὑποβιβάζεται τότε εἰς ὑπηρετικὸν σκοπόν, διὰ τοὺς ὅποιους οὗτος ἀπέβαλεν ἐκουσίως τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράζεται μὲν ηύξημένην ὑπευθυνότητα, ὑποβιβάσας ἐαυτὸν εἰς τὸν ρόλον ἐκμισθωτοῦ τῶν ἐγκεφαλικῶν του μηχανισμῶν. Ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐμφανίζεται μεγεθυνομένη ἐκ τῶν ἀπειλητικῶν κινδύνων περὶ δλοκληρωτικῶν καταστροφῶν τοῦ πλανῆτου μας ἐκ τῆς χρήσεως τῶν νέων μέσων τῆς τεχνικῆς, τὰ δόποια δὲν διαχειρίζονται πάντοτε ἄτομα μὲν ὑψηλὴν συνειδησιν εύθυνης, ως ἐδίδαξε τὸ πρόσφατον παρελθόν. Τὸ αἴτημα περὶ γενικῶν σπουδῶν παντὸς φοιτητοῦ ἐμφανίζεται καθολικόν, διότι διλοι εἴδον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, αἵτινες κατὰ τὴν περίοδον τοῦ μεσοπολέμου ἐστερήθησαν τοῦ στοιχείου τούτου, ἐκδηλώσεις μιᾶς ψυχικῆς διποσθέδρομήσεως εἰς τρόπους ζωῆς θεωρηθέντας ως πρὸ πολλοῦ ὑπερβαθέντας, ἀνευ δύμως ἐξεγέρσεως τῶν εὐρυτέρων ἐπιστημονικῶν κύκλων.

'Ο σύγχρονος Γερμανός παιδαγωγός Schwarz εἰς τὸ ἔργον του «'Ἐπιστήμη καὶ μόδωσις» ζητεῖ, διποτες πᾶσα ἐπιστημονικὴ εἰδίκευσις θεμελιώνεται ἐπὶ εύρυτέρας παιδεύσεως, ἐπὶ ἐνὸς Studium generale. «Σημαίνει δὲ Studium generale, παρατηρεῖ, οὐχὶ μίαν ἀπλῆν προσθήκην εἰς τοὺς εἰδικοὺς κλάδους, ἀλλὰ μίαν ὀρισμένην «Μεθοδικὴν» ἑκάστου ἐπὶ μέρους κλάδου· τὸ βαθύτερον ἐκεῖνο φιλοσοφικὸν βλέμμα, τὸ δποτον ὅσον γὰρ προσπαθῇ νὰ ἀνιχνεύσῃ τὸ μεταφυσικὸν κοινὸν βάθος παντὸς εἰδικοῦ κλάδου· ἐκεῖνο τὸ νοηματικὸν σημεῖον, μὲ τὸ δποτον τοῦτο συνάπτεται μὲ τὸ συνολικὸν κόσμον τῆς γνώσεως». «Διδτὶ, λέγει, μόνον ἐκεῖνος δστις πραγματοποιεῖ τὴν ὑπαρξίν του ἀγωνιζόμενος διὰ νὰ κατακτήσῃ τὸ κῦρος τῶν ἐσχάτων περὶ ζωῆς δραχῶν δύναται νὰ προκαλέσῃ μίαν «ἀφύπνισιν» εἰς τὴν ψυχὴν ἐκείνων, μεθ' ὃν ἀναστρέφεται καὶ νὰ τοὺς ὑποδειξῃ διὰ τῆς προσωπικότητός του καὶ τῶν περὶ ἐπιστήμης ἀντιλήψεων τὴν δρυθὴν δδὸν πορείας»¹.

'Αλλὰ καὶ λαοὶ ἐκ παραδόσεως ἀφοσιωμένοι εἰς τὸ ἴδαινικὸν τοῦ φιλελιμοῦ καὶ τοῦ θετικοῦ ἀναγνωρίζουν μετὰ τὸν πόλεμον τὴν ἀνάγκην τῆς συμπληρώσεως τῆς περὶ γνώσεως καὶ ἐπιστήμης ἀντιλήψεώς των. Βλέπουν, δτι δὲν ἀρκεῖ τὸ δόγμα «scientiam propter potentiam», ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πλαισιώνεται ἡ εἰδίκευσις μὲ ἐλευθεριωτέρας μαθήσεις. 'Ως παράδειγμα ἀναφέρομεν τὴν κίνησιν τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Identification and Criticism of Ideas» (IC) τοῦ 'Αμερικανικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Brown, ἥτις ἐπιζητεῖ τὴν διαμόρφωσιν μιᾶς «ρωμαλέας διαθέσεως διὰ σκέψιν»², δι' οἰκειώσεως τῶν εἰς τὰ κολλέγια σπουδαζόντων, πρὸ τῆς εἰδίκεύσεως, τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς μεταφυσικῆς καὶ θρησκευτικῆς σκέψεως, τῆς ἡθικῆς, τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ τῶν προοπτικῶν, αἵτινες διανογονται εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεύμα μετὰ τὰς προσφάτους προδούς τῆς ἀτομικῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Βιολογίας.

'Η φοιτητικὴ ζωὴ δέον νὰ συμπληρώνῃ τὴν γενικὴν ταύτην κατάρτισιν τῶν σπουδαζόντων. Αὕτη ἄμα τῇ θεμελιώσει τῶν Πανεπιστημίων ἥσκετο πλουσίως ὑπὸ ποικίλας μορφάς. Εἰς ἀλλας μὲν χώρας διείπετο ἀπὸ ἐν ἐνδοπανεπιστημιακὸν κολλεγιακὸν τυπικὸν ζωῆς, ἀρχόμενον ἀπὸ κανονισμούς de vestituto et habitu scholastico καὶ

1. Παράβ. Schwarz E., *Wissenschaft und Bildung*, Freiburg - München 1957, σελ. 121.

2. Αὐτόθι, σελ. 205.

3. Παράβ. Workmann J. R., *New horizons of higher education (innovation and experimentation at Brown University)*, Public Affairs Press, Washington, D.C. 1959, σελ. 36.

φθάνον μέχρι παραγγελμάτων *de moribus conformandis*, συνεχῶς ἀναπροσανατολιζόμενον. Εἰς δὲ Πανεπιστήμια ἀνεπτύχθησαν ἔξω πανεπιστημιακαὶ δργανώσεις τῶν φοιτητῶν, δημιουργήσασαι παράδοσιν ἀνωτέρου ἥθους.

‘Η περίοδος του μεσοπολέμου ἐξησθένισε καὶ ἐξηφάνισε τὰ στοιχεῖα ταῦτα ζωῆς καὶ ἐκυριάρχησε μόνον ἡ σκέψις περὶ τυποποιήσεως τῆς προπαρασκευῆς καὶ μελέτης διὰ λῆψιν ἀκαδημαϊκῶν τίτλων, ἐνδυναμωθεῖσα ἀπὸ τὸν δεκαπλασιασμὸν ἐντὸς εἰκοσαετίας τῶν τροφίμων τῶν Πανεπιστημίων.

Σήμερον ζητεῖται ἡ ἀναδιαμόρφωσις τῆς φοιτητικῆς ζωῆς, ὅστε αἱ δι’ αὐτῆς γενικαὶ ἐπιδράσεις νὰ εἶναι συνεχεῖς καὶ ἀποτελεσματικαὶ, φθάνονται μέχρις ἀτομικῆς μερίμνης καὶ καθοδηγήσεως διὰ τὴν πορείαν σπουδῶν ἐκάστου μαθητοῦ (*tutoring*).

II. ΑΙ ΆΛΛΑΙ ΑΝΩΤΑΤΑΙ ΣΧΟΛΑΙ ΚΑΙ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

‘Απὸ τῆς ἀρχῆς τῶν νεωτέρων χρόνων παραλλήλως πρὸς τὰ Πανεπιστήμια διαμορφώνονται καὶ δὲλλαι ἀνώταται σχολαὶ, αἵτινες ἐπιδίδονται εἰς τὴν συστηματικὴν διδασκαλίαν γνώσεων, αἵτινες προγουμένως ἐξεμανθάνοντο ἐμπειρικῶς. ‘Ἐπειδὴ ἡ σχέσις ἐξαρτήσεως τῶν μαθήσεων τούτων ἀπὸ γενικωτέρους ἐπιστημονικοὺς κλάδους ἥτο στενή, ἔχαρακτηρίσθησαν ώς ἐφηρμοσμέναι ἐπιστῆμαι.

‘Απὸ τοῦ 18ου αἰῶνος λαμβάνουν τὸν τύπον ‘Ανωτάτης Σχολῆς τὰ Ιδρύματα, δῆπου διδάσκονται καὶ μελετῶνται τὰ θέματα τῶν τεχνικῶν ἐπαγγελμάτων, ἀποτελέσαντα τὴν Πολυτεχνικὴν Σχολὴν (*École Polytechnique, Polytechnicum*). ‘Η αὕτησις τῶν ἐν αὐτῇ εἰδικοτήτων καὶ κλάδων καὶ ἡ εὑρυνσις τῆς καθαρᾶς θεωρίας διαμορφώνει βαθμηδὸν ταῦτα εἰς θεωρητικώτερα Ιδρύματα, ἀτινα μόνα των προσέλαβον τὴν δνομασίαν Τεχνικὸν Πανεπιστήμιον (*Université Technique*). ‘Ακόμη καὶ εἰς τὴν ‘Αμερικὴν παρὰ τὴν πρακτικότητα τῆς σπουδῆς ὑπεισέρχεται καὶ εύρυχωρος θεωρία, δι’ ὃ καὶ ἐκεῖ χρησιμοποιεῖται τὸ δνομα Τεχνολογικὸν “Ιδρυμα (*Institute of Technology*).

Τοῦ Πολυτεχνείου τὴν ἔδρυσιν ἀκολουθεῖ ἡ θεμελίωσις εἰδικῶν ἀνωτάτων σχολῶν διὰ τὴν γεωργίαν, διὰ τὸ ἐμπόριον, διὰ τὴν οἰκονομίαν, διὰ τὴν σωματικὴν ἀγωγὴν, διὰ τὰς εἰκαστικὰς τέχνας, διὰ τὴν μουσικὴν, διὰ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας, διὰ τὴν θεωρίαν δργανώσεως καὶ διοικήσεως ἐπιχειρήσεων, διὰ κοινωνικὰ λειτουργήματα, διὰ ναυτικὰ ἐπαγγέλματα, διὰ δημοσιογραφίαν, διὰ θέατρον καὶ δὲλλα.

Σκοπὸς διέπων τὰς σχολὰς ταύτας εἶναι νὰ ἔτοιμάζουν στελέχη

διὰ τὰ νέα ἐπαγγέλματα ταῦτα, ὅτινα νὰ διαπνέωνται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιστημοσύνης, ἥτοι τῆς ἀπακτήσεως πειθαρχίας σκέψεως καὶ ἡθους καὶ ἀνιδιοτελείας ἐρεύνης. Εἰς τὰς νέας ταύτας σχολὰς ἔχομεν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τοῦ ὄργανισμοῦ των κατὰ μίμησιν τῶν Πανεπιστημίων καὶ Πολυτεχνείων, τόσον ὡς πρὸς τὴν κατάρτισιν προγραμμάτων, δσον καὶ πρὸς τὴν ἐπάνδρωσιν διὰ διδακτικοῦ προσωπικοῦ.

'Η διαπότισις αὗτῇ τῶν σπουδῶν τῶν ἀνωτάτων ἐπαγγελμάτικῶν σχολῶν ἀπὸ ἐν ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, ἐφ' δσον δὲν περιορίζεται εἰς ἔξωτερικότητας ὀνομάτων καὶ τίτλων καὶ δὲν χάνει τὴν αἴσθησιν τῆς ἀξιολογήσεως, δίδει πράγματι ἄλλην αὐτοσυνείδησιν εἰς τοὺς μέλλοντας φωτισμένους ἐπαγγελματίας περὶ τοῦ λειτουργήματός των.

III. ΤΑ ΣΤΕΛΕΧΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

'Η πραγμάτωσις τοῦ παιδευτικοῦ ἔργου ἐπιτελεῖται διὰ τῶν στελεχῶν τῆς παιδείας. 'Ο λειτουργός της εἶναι ἐν πρόσωπον, τὸ δποῖον, ἐὰν ἔχῃ συνέπειαν πρὸς τὸν ἑαυτόν του, ἀφοσιώνεται εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀπὸ ἐμφυτον κλίσιν δπως γίνῃ δδηγός τῶν ἄλλων. Οὗτος αἰσθάνεται, δτι εἶναι φορεὺς ἐνὸς πνεύματος, τὴν μετάδοσιν τοῦ δποίου θεωρεῖ ὡς ἀποστολήν.

'Η ὀλοκληρωμένη προσωπικότης εἶναι τὸ πρῶτον γνώρισμα παντὸς διδασκάλου. 'Η ἀπαρτίσις τῆς μορφώσεως του εἰς τὸ κοσμοθεωρητικὸν θεμα, εἰς τὸ ἡθικὸν θέμα καὶ εἰς τὸ ἔθνικὸν καὶ κοινωνικὸν θέμα εἶναι τὰ θεμέλια τῆς ὀλοκληρώσεως του. "Ατομον τὸ δποῖον ἔχει ύλιστικήν κοσμοθεωρίαν δὲν εἶναι κατάλληλον νὰ φρονηματίσῃ νέας ψυχάς, ἔστω καὶ ἐὰν ἔχῃ τὴν κατάρτισιν τῆς εἰδικεύσεως του. Πρέπει νὰ διδωμεν πτερά εἰς τοὺς νέους, νὰ τοὺς ἐνθουσιάζωμεν ὑπὲρ πνευματικῶν ἴδαινικῶν καὶ νὰ τοὺς βοηθῶμεν νὰ βλέπουν εἰς τὸ σύμπαν τὴν ὑπαρξιν μιᾶς πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τάξεως, μιᾶς δημιουργίας, τῆς δποίας καὶ αὐτοὶ εἶναι φορεῖς καὶ συνεχισταί.

"Ἐναντι τοῦ ἡθικοῦ θέματος ύποχρέωσις τοῦ διδασκάλου εἶναι, νὰ ἔχῃ κάμει βίωμά του τὴν ὑπέρβασιν τοῦ ἀτομισμοῦ. 'Η ἀφοσίωσις πρὸς τοὺς ἄλλους, ἢ χαρὰ ἐκ τῆς βοηθείας πρὸς αὐτοὺς διὰ πνευματικήν ἀνοδον πρέπει νὰ εἶναι μόνιμον συνακολούθημα τοῦ ἔργου του.

'Η πίστις εἰς τὰ ἔθνικὰ ἴδαινικὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν διαπνέῃ σταθερῶς. Εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους του ἐκδιπλώνονται δλα τὰ στοιχεῖα πλήρους ζωῆς καὶ οὐχὶ εἰς τὴν τοῦ ἀτόμου του. Τὰ στοιχεῖα ταύτης μεταδίδει εἰς τοὺς μαθητάς του, δμοῦ μὲ τὴν συνείδησιν τοῦ χρέους

ἔναντι τοῦ συνδόλου καὶ τὴν προθυμίαν πρὸς θυσίαν χάριν αύτοῦ.

‘Η κοινωνική ἐμφάνισις καὶ ἀξιοπρεπής συμπεριφορά εἶναι ἡ διδάσκουσα διὰ τοῦ παραδείγματος τοὺς μαθητάς του, περισσότερον ἀπὸ τοὺς λόγους του. ‘Η αὐτοκυριαρχία, ἡ αὐτοευθύνη, ἡ δύναμις πρὸς αὐτοκατεύθυνσιν δέοντα εἶναι μέριμνα συνεχῆς τοῦ δδηγοῦ τῶν ἄλλων.

‘Η κατάφασις ἔναντι τῆς ζωῆς εἶναι ἐπίσης γνώρισμα παντὸς γνησίου δδηγητοῦ, ἀφοῦ πρόκειται νὰ μυήσῃ εἰς τὴν ζωὴν τὸ νέον ἄτομον. ‘Ο μεμψίμοιρος, δ’ ἀποτεθαρρυμένος, δ’ ἀναζητῶν ἀφορμὰς διὰ νὰ παραπονῇ ται συνεχῶς δὲν εἶναι δ’ κατάλληλος διὰ τὸ ἔργον τοῦτο. Μόνον δ’ αἰσιόδοξος, δ’ συνεχῶς πρόσχαρος, δ’ ἀγαπῶν τὴν ζωὴν μὲ δλας τῆς τὰς περιπλοκὰς ἥμπορεῖ νὰ κάμῃ τὸν νέον νὰ ἀσκηθῇ, δοτε νὰ ἔχῃ τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς σύντροφόν του.

‘Η ἐπιστημονικὴ κατάρτισις καὶ συνεχῆς ἐνημέρωσις εἰς τὸν κλάδον του ἐπιβάλλεται νὰ ἀποτελῇ προσωπικὴν μεριμνάν του. Εἴτε δι’ ὠργανωμένης μετεκπαίδεύσεως, εἴτε δι’ ἀτομικῆς προσπαθείας δέον νὰ ἀνανεώνῃ ἔσυτόν, νὰ πλουτίζῃ τὸ πνεύμα του κεντριζόμενος ἐκ τῶν νέων ἔξελιξεων καὶ τῶν νέων προβλημάτων.

‘Η ἀπόκτησις ψυχολογικοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ βλέμματος καὶ ἡ ἰκανότης πρὸς ψυχικὴν μετάθεσιν καὶ κατανόησιν τοῦ τί συμβαίνει εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἄλλων καὶ πολαν ἐπίδρασιν δύναται νὰ ἔχῃ ἡ ἄλφα ἢ βῆτα ἐνέργεια ἐπ’ αὐτῶν εἶναι ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τοῦ πνευματικοῦ ἔξοπλισμοῦ του. ‘Έχομεν ἔμφυτον ἰκανότητα πρὸς τὸ παιδεύειν, ἀλλ’ αὕτη οὕτε ὀρκεῖ, εὕτε καθολικὴ εἶναι δι’ δλους τοὺς ἀσκοῦντας παιδευτικὸν ἔργον. ‘Ο ἔχων τὸ «χάρισμα» τοῦ διδάσκειν δλοκληρώνει ἔσυτόν διὰ τῆς σπουδῆς τῆς Θεωρίας τῆς παιδείας καὶ τῶν συναφῶν πρὸς τοῦτο κλάδων Ψυχολογίας, Ήθικῆς, Κοινωνιολογίας.

‘Ο Kerschensteiner εἰς τὸ ἔργον του «Ἡ ψυχὴ τοῦ παιδαγωγοῦ» διακρίνει δύο τύπους λειτουργῶν τῆς παιδείας, τὸν Σωκρατικὸν καὶ τὸν Πεσταλότοιον¹. ‘Η διάκρισις προέρχεται ἐκ τῆς φύσεως ἐκάστου λειτουργοῦ.

‘Η Σωκρατικὴ φύσις (Sokratesnaturen) ἀναζητεῖ τοὺς φιλοσόφους νέους καὶ θέλει νὰ διαγείρῃ τὴν σκέψιν των.

‘Η Πεσταλότοιος φύσις (Pestalozzinaturen) ζητεῖ νὰ βοηθήσῃ δχι μόνον τὴν σκέψιν, οὕτε μόνον τοὺς ἔξαιρέτους, ἀλλὰ πάντα νέον ἀνθρωπον, νὰ ἀνέλθῃ δσον δύναται.

1. Kerschensteiner G., Die Seele des Erziehers und das Problem der Lehrerbildung, Leipzig 1921.

Πράγματι ἡ ἐκ μέρους τοῦ μορφωτοῦ κατανόησις, ἡ ὑπομονὴ δι' ὀδυγμάτων, διὰ δυσχερείας καὶ βραδύτητας ἐπιδόσεως μὲν πάντοτε τὴν ἐλπίδα ἐμφανίσεως τῆς προόδου καὶ πειθαρχήσεως τῆς σκέψεως καὶ τοῦ ἥθους, ἐπιβάλλεται ὡς τι ἀπαραίτητον.

“Ἐργον τῆς παιδείας εἶναι νὰ βοηθῇ πάντα ἄνθρωπον νὰ ἀνέλθῃ δύσον δύναται. “Οχι μόνον τοὺς ἔξαιρέτους καὶ ἀριστους, διότι οὗτοι εἶναι οἱ ἀφ' ἐαυτῶν σωζόμενοι.

“Ἡ ἐπιμέλεια διὰ πᾶν διὰ της ἐπιτελεῖται εἶναι ἐπακόλουθον τοῦ συνολικοῦ ἥθους τοῦ πνευματικοῦ λειτουργοῦ. ‘Ἀκριβῶς τὸ ἥθος τοῦτο περὶ τὴν διακονίαν τοῦ πνεύματος, τὸ προβαλλόμενον ὡς αἴτημα διὰ πᾶσαν ἀνωτάτην σχολήν, δέον νὰ παραλαμβάνῃ ἐκεῖθεν κατὰ τὰς σπουδάς του καὶ νὰ μεταλλαμπαδεύῃ εἰς τοὺς εἰς αὐτὸν ἐμπεπιστευμένους.

“Ἡ δργάνωσις τῆς παιδείας ἀπέβη σήμερον λεπτολόγος μὲν πολυμερῆ εἰδικήν νομοθεσίαν καὶ διατάξεις. Ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει δύμως ισταται ἢ πίπτει, ἀναλόγως τοῦ ἀνέλύθη ἢ δχι ἐπιτυχῶς τὸ θέμα τῶν στελεχῶν. Τοῦτο εἶναι καὶ τὸ συνδέον τὴν δλην παιδείαν εἰς μίαν ἀδιαίρετον ἐνότητα, ἀπὸ τῆς κατωτάτης μέχρι τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος.

“Ἡ ἀνωτάτη παιδεία προσδιορίζει δλας τὰς ὑπ' αὐτὴν βαθμίδας διὰ τοῦ πνεύματος τὸ δποῖον μεταδίδει εἰς τὰ στελέχη ποὺ ἐτοιμάζει. ‘Ἐὰν ταῦτα γίνουν μύσται ἐνθουσιώδεις τῆς ἀνιδιοτελοῦς γνώσεως καὶ τοῦ εὔγενοῦς ἥθους, τότε θὰ ἀνακινήσουν εἰς τὰς πλήρεις προσδοκίας ψυχὰς τῶν παιδευομένων δυνάμεις πλουσίας εἰς ποιότητα καὶ ὑφὴν μὲν ἐνα τρόπον ἐνεργείας προσωπικῆς, δ ὁποῖος δὲν δύναται νὰ κωδικοποιηθῇ.

‘Απήχησις τῆς ποιοτικῆς στάθμης ἔργασίας τῶν ὑποκειμένων βαθμίδων φθάνει μέχρι τῆς ἀνωτάτης παιδείας, δταν ἐφοδιάζεται διὰ τῶν νεοεισερχομένων σπουδαστῶν. ‘Ατελής κατάρτισις εἰς γνώσεις, ἐλλιπής εἰδολογική μόρφωσις, χαλαρότης ἥθους καὶ χαμηλότης φρονήματος δυσχεραίνουν τὴν ἐπιτυχίαν τῆς καθαρᾶς ἐπιστημονικῆς προσπαθείας. Άλι συνέπειαι εἶναι νὰ ἔξασθενήσῃ ἡ λάμψις τοῦ πνεύματος. ‘Ἐπιταγή δύμως συνεχής εἶναι δπως « τὸ πνεύμα μὴ σβένυται ».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τὸ λειτούργημα τῆς παιδείας, λαβόν τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν του εἰς τὴν κλασσικὴν Ἑλλάδα, ἀπέβη ἔκτοτε μέσον ἐξανθρωπισμοῦ ἀτόμων καὶ λαῶν.

‘Η ἐν τῇ διαδρομῇ τῶν αἰώνων περιοδικὴ προβολὴ ίδεωδῶν ἀγωγῆς κατέδειξεν δλας τὰς ψυχικὰς περιοχάς, εἰς ᾧ προσωπικότης εἶναι δεκτικὴ ἀναπτύξεως. Ἐκεῖθεν ἐστερεώθη τὸ περὶ συνολικῆς παιδείας αἴτημα, ὃς γεννώσης τὴν δλοκλήρωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

‘Η διερεύνησις τῶν καθ’ ἕκαστον παραγόντων ἀγωγῆς κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα, τόσον τῶν πρωτευόντων, δσον καὶ τῶν δευτερευόντων, κατέστησεν ἀποτελεσματικώτερον τὸ ἔργον της, ὃς καὶ τὴν δυνατότητα ἐπεκτάσεώς του εἰς τὰς εὐρυτέρας μάζας δχι μόνον ὑπὸ τὴν στοιχειώδη μορφήν της, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν πληρεστέραν τοιαύτην. ‘Η ἀγύψωσις ἀπὸ τὴν βαθμίδα τῆς ἀτομικότητος εἰς τὴν τῆς προσωπικότητος ἔγινε εὐρύτερον προσιτὴ σήμερον καὶ θά καθισταται ἔτι περισσότερον σὺν τῷ χρόνῳ. Ἀλλὰ καὶ ἡ πλαισίωσις τῆς δλης ζωῆς τῶν ἀτόμων διὰ μορφωτικῶν φροντίδων ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς συλλήψεως μέχρι τοῦ γήρατος συμβάλλει εἰς τὴν διατήρησιν μιᾶς ψυχικῆς εὔεξίας.

‘Η πλατωνικὴ ρῆσις, δτι ἡ παιδεία εἶναι θεραπεία ψυχῆς, δπως ἡ λατρικὴ θεραπεία τοῦ σώματος, ἐπανευρίσκει τὴν δικαίωσίν της ίδιᾳ σήμερον, δτε δ τρόπος καὶ ρυθμὸς ζωῆς γεννᾷ φθοράν ψυχικὴν εἰς τὰ ἄτομα, διὰ τὴν δικοίαν τόσον ἡ πρόληψις, δσον καὶ δ παραμερισμὸς μόνον τῇ συναρωγῇ τῆς παιδείας ἐπιτυγχάνεται. Άλ πνευματικαὶ ἐπιδράσεις ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῶν ώρίμων δὲν νοοῦνται πλέον ὃς δυνάμεναι νὰ ἀφίνωνται εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ τυχαίου, ἐάν θὰ γίνωσιν δχι, δη καὶ πῶς θὰ γίνωσιν, ἀλλὰ καθορίζονται, δστε καὶ διαρκεῖς νὰ εἶναι καὶ ὑψηλῆς ποιότητος.

‘Ο ρόλος τῆς παιδείας κατ’ ἔξοχὴν ἀποβαίνει ἀποφασιστικὸς κατὰ τὴν διαμόρφωσιν ἐνιαίας ἐθνικῆς καὶ πολιτιστικῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν γένεσιν καὶ διατήρησιν τοῦ συνολικοῦ ἐκείνου δυναμισμοῦ τοῦ φέροντος τοὺς λαοὺς πρὸς ἀνοδικὴν πορείαν πολιτισμοῦ. Άλ κολοσιαῖαι διαστάσεις τούτων εἰς ἀριθμὸν μελῶν ἐμφανίζουν σήμερον ταύτους ὃς ὑποκειμένους εὐχερέστερον εἰς τὸν κένδυ-

νον είτε διασπάσεως τῆς ἐνδητός των, είτε ἀτονίας τῆς ζωῆς των. Ἡ γένεσις ἀτομιστικῶν τάσεων καὶ ἡ κατάτμησις εἰς τάξεις καὶ διάδας συμφερόντων είναι μόνιμοι ροπαί, ἔχουσαι ἀνάγκην ἀντισταθμίσεως ἔσωθεν.

‘Ο παιδευτικὸς θεσμὸς δρθῶς δργανούμενος καὶ ὑπὸ φωτισμένων λειτουργῶν ἀσκούμενος είναι ἐκεῖνος ὅστις σώζει, διότι ζυμώνει εἰς ἐν σῷμα καὶ μίσην ψυχὴν τοὺς νέους πολίτας, ὑπεράνω τῶν διακρίσεων· καὶ τῶν χωρισμῶν εἰς τάξεις καὶ ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶν ἀντιθέσεων καὶ παροδικῶν ἰδεολογιῶν. Ὁ ταυτισμὸς αὐτὸς είναι ἡ προπαιδεία καὶ προϋπόθεσις, διὰ τὴν γένεσιν καὶ τῆς ἄλλης συνειδήσεως, περὶ ἐνδητοῦς πανανθρωπίνης. Αὕτη ἀενάως ποθητὴ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων χρήζει ἀκόμη προσπαθειῶν ἐπιμόνων, δώστε νὰ διαποτισθῇ ἀπὸ πνεύμα εἴλικρινείας καὶ νὰ ἀποβάλῃ κεκαλυμμένας τάξεις σωβινισμῶν.

‘Άλλὰ καὶ ἡ ἐξειδίκευσις τοῦ παιδευτικοῦ θεσμοῦ ως πρὸς τὴν διάρθρωσίν του εἰς τὰς καθ’ ἔκαστον χώρας καθίσταται σήμερον εὔχερεστέρα, ἐπειτα ἀπὸ τὰς πραγματοποιηθείσας ψυχολογικὰς καὶ κοινωνιολογικὰς διακριβώσεις. ‘Οπου ὑπάρχει προθυμία ἐκ μέρους τῶν κυβερνητῶν πρὸς διάθεσιν τῶν ἀπαιτουμένων δαπανῶν, είναι δυνατός ὁ φωτισμός τῶν μαζῶν, ὁ ἄλλοτε μόνον εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἴδαινικοῦ διατυπούμενος. Ἡ πολλαπλότης τῶν μέσων ἐπιδράσεως δύναται νὰ βοηθήσῃ ἀκόμη καὶ λαοὺς ὑποαναπτύκτους νὰ ἐπιτελέσουν ἄλματα πολιτιστικά. Μία ιεράρχησις δύως ἐνεργειῶν καὶ μέσων είναι πάντοτε ἀναγκαῖα, ἵνα μὴ χρησιμοποιούνται ταῦτα ἀναρχικῶς.

‘Ἡ αὖξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ζητούντων δψηλοτέραν παιδείαν δὲν πρόκειται νὰ σταματήσῃ τὴν σημερινήν του διόγκωσιν, ἀλλὰ θὰ συνεχισθῇ κατὰ τρόπον καθολικόν. Τὴν καθολίκευσιν τῆς μέσης παιδείας, τὴν δποίαν κατέστησαν θεσμόν των τὰ προηγμένα κράτη, θὰ ἀκολουθήσῃ ἀνάλογον αἴτημα καὶ διὰ τὴν ἀνωτάτην παιδείαν, ἐπειτα ἀπὸ τὴν διαφοροποίησιν τῆς τελευταίας, τὴν βαδιζουσαν παραλλήλως πρὸς τὴν τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ λειτουργιῶν. Ἡ προοπτικὴ αὕτη γεννᾷ τὴν εύοίωνον προσδοκίαν περὶ ἀμβλύνσεως τῶν διακρατικῶν ἀντιθέσεων καὶ καταστρεπτικῶν ἐπιδιώξεων δυναμικῆς ἀναμετρήσεως κρατῶν καὶ συνασπισμῶν. Δικαιολογούμεθα σήμερον ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην περίοδον διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παγκοσμιότητος τοῦ ρόλου τῆς παιδείας. Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν τετάρτην ἔξουσίαν ἐν ἐκάστη πολιτείᾳ παρὰ τὴν νομοθετικήν, ἐκτελεστικήν καὶ δικαστικήν μὲτὸ προβάδισμα ἔναντι τούτων, διότι τυγχάνει ἀποφασιστική διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἢ μὴ λειτουργίαν των.

Ρόλος τῆς παιδείας είναι νὰ χαρίζῃ τὴν πολλαπλήν ἐλευθερίαν

εἰς τὰ δάκτυλα. Ἐπελευθερώνει ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς φόβους καὶ δεισιδαιμονίας. Γεννᾷ τὴν κοινωνικήν εἰρήνην καὶ ὀλληλοκατανόησιν. Ἐπαλλάσσει ἀπὸ τὴν κατὰ μίμησιν καὶ ἀντανάκλασιν μαζικήν ζωήν. Γεννᾷ τὴν ἐσωτερικήν αὐτονομίαν τῶν ἀτόμων ἥτις εἶναι προϋπόθεσις πάσης ὀλλῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας.

Ἡ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὰ Πολιτικά του, «*Οτε ξει παιδεία τις, οὐκ οὐχ ως χρήσιμον παιδευτέον τοὺς υἱεῖς, οὐδὲν ως ἀναγκαῖον, ἀλλὰ ως ἐλευθέριον καὶ καλόν*», ἐδικαιώθη ἐκ νέου μὲ τὰς ἔμπειρας, τὰς εἰς διεθνῆ κλίμακα κτηθείσας. Ἡ ἐλευθερία αὕτη παρέχει καὶ σήμερον τὴν ἐλπίδα, δτι θὰ ἀνυψώσῃ τοὺς λαούς μέχρι τῆς πανανθρωπίνης συνειδήσεως καὶ εύθύνης. Θὰ παραμερίσῃ τὸν φόβον ἐκ τῶν ἀναρχικῶν ὀθούσαδιν δυνάμεων εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις καὶ θὰ καταστήσῃ οσφέας, δτι δὲ περισσεύων δυναμισμὸς δέον νὰ διοχετευθῇ εἰς εύγενεστέρας περιοχὰς ἀμίλλης.

Τὰ πνευματικὰ σπέρματα τὰ διποῖα φέρει ἐμφύτως πᾶς ἄνθρωπος ἐπωαζόμενα διὰ τῆς παιδείας εἶναι δυνατὸν νὰ φέρουν τὴν ψυχικήν καρποφορίαν, διτε τὰ μέσα, ἅτινα συνεσσώρευσεν ἡ εἰδικευμένη γνῶσις νὰ ἀποβούν εἰς εύλογίαν καὶ οὐχὶ εἰς ἀφανισμόν.

Ο ‘Ἐλληνισμὸς’ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ιστορίᾳ ἐνεφανίσθη πλεονάκις νὰ ἀναλαμβάνῃ τὴν διακονίαν τῆς παιδείας ὅχι μόνον δι’ ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ δι’ ὄλλους λαούς. Ἀφοῦ ἀνήγαγε τὴν «έαυτοῦ παιδευσιν» εἰς τὸ ἀνώτατον, προσέφερεν, δπως μεταλάβωσι ταύτης καὶ ὄλλοι τόσον ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Ρωμαιοκρατίας, ὃσον καὶ ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ ἐλληνισμοῦ. Οἱ οἰωνοὶ προσαναγγέλλουν ἐπανάληψιν τοῦ ρόλου τούτου τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἀρκεῖ τὸ ἐλληνικὸν φῶς νὰ ἀποκτήσῃ ἐκ νέου τὴν λαμπρότητά του.